

Warszawa, 26 listopada 2018 r.

Prof. dr hab. Maria Jolanta Olszewska
Instytut Literatury Polskiej
Uniwersytet Warszawski

Recenzja pracy doktorskiej mgr Ilony Warpas-Świdorskiej *Artysta i Twórczość w pisarstwie Wandy Grot-Bączkowskiej* napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Linknera

Praca doktorska mgr Ilony Warpas-Świdorskiej w sposób obszerny prezentuje życie, działalność literacką oraz publicystyczną Wandy Grot-Bączkowskiej (1854-1925), dziś już zupełnie zapomnianej pisarki, publicystki i działaczki społecznej, działającej w środowisku warszawskiej elity kulturalnej. Zadebiutowała ona w roku 1891 i właściwie do końca swego życia, przez trzydzieści trzy lata, regularnie wydawała kolejne utwory i czynnie uczestniczyła w życiu literackim Warszawy. W swej dysertacji autorka podjęła się rzeczy trudnej ze względu na brak dostępnych materiałów oraz obszerniejszych prac badawczych. Przedłożona do oceny dysertacja, choć zatytułowana jest *artysta i twórczość w pisarstwie Wandy Grot-Bączkowskiej*, a zatem skupiona przede wszystkim wokół ideologicznych i estetycznych fundamentów jej twórczości, ma charakter studium monograficznego i w rzeczywistości obejmuje całokształt twórczości autorki *Komedii w komedii* wpisanej w przestrzeń polskiego XIX-wiecznego pisarstwa kobiecego z uwzględnieniem jego specyfiki, tematyki, poetyki i stylu wypowiedzi.

We *Wstępie* autorka dysertacji podniosła kwestię stanu badań nad życiem i twórczością Grot-Bączkowskiej. Zwróciła uwagę na ważny fakt, że do tej pory na ten temat nie powstało żadne opracowanie o charakterze monograficznym. Co więcej, jak się okazuje, poza dosłownie kilkoma wzmiankami, poczynionymi głównie w kontekście literatury kobiecej czy popularnej (np. artykuł Katarzyny Eremus, wzmianki w artykułach Beaty Obsulewicz-Niewińskiej, Magdaleny Rowickiej, Jolanty Chwastyk-Kowalczyk, Magdaleny Sadlik, Judyty Srzednickiej), jak i hasłami słownikowymi autorstwa np. Jacka Kolbuszewskiego *Bączkowska Wanda Grot*, [hasło], [w:] *Słownik literatury popularnej*, pod red. T. Żabskiego, Wrocław 2006, s. 34-35, nie istnieje w pełni wartościowe studium naukowe poświęcone dziełu tej popularnej niegdyś pisarki. Dlatego praca doktorska mgr

Warpas-Świdorskiej ma charakter pionierski. Autorka musiała sama dotrzeć i dokonać inwentaryzacji różnych tekstów rozsianych po bibliotekach i archiwach, co nie było łatwe ze względu na ich rozproszenie lub słabą ich dostępność. Większość tego dorobku, pomimo dość dużego nakładu, nie była wznawiana już w Dwudziestoleciu międzywojennym, część była drukowana w różnych czasopismach typu „Bluszcz”, „Kurier Warszawski”, „Kurier Niedzielnny” czy „Tygodnik Mód i Powieści”. W dodatku część publikowanych przez siebie rzeczy, zwłaszcza tych pisanych z myślą o teatrze, Grot-Bączkowska podpisywała pseudonimami. Praca literacka była dla tej pisarki nie tylko źródłem utrzymania, ale przede wszystkim pasją. Traktowała ją jako rodzaj misji społecznej. Problemem jest obszerność jej dorobku związana z jej długoletnią aktywnością na różnych polach życia publicznego; dorobku trzeba przyznać nie na najwyższym poziomie. Grot-Bączkowska zostawiła po sobie 15 powieści, liczne nowele i opowiadania, pięć sztuk teatralnych o tematyce współczesnej i obfitą spuściznę publicystyczną rozsianą po różnych ówczesnych czasopismach. Ze zgromadzeniem materiału autorka dysertacji poradziła sobie znakomicie, o czym świadczy zamieszczona na końcu dysertacji dobrze zestawiona, wyczerpująca bibliografia podmiotowa i przedmiotowa, z wykorzystaniem większości dostępnych materiałów źródłowych. Przy okazji od razu upominam się o prace Izabeli Poniatowskiej, która zajmowała się literaturą popularną, w tym także pisarstwem Wandy Grot-Bączkowskiej. Warto też, taka jest sugestia recenzentki, wykorzystać w określonym zakresie krytycznie czytane prace Anity Górnickiej-Boratyńskiej, Ewy Kraskowskiej, Krystyny Kłosińskiej, a ze starszych książki Marii Janion dotyczące specyfiki i wyznaczników pisarstwa kobiecego w II połowie XIX w. Zabrakło też wybranych artykułów z ważnego tomu *Krytyka feministyczna. Siostra teorii i historii literatury*, red. G. Borkowska, L. Sikorska, Warszawa 2000. Dzięki lekturze tych tekstów można byłoby pewne kwestie mocniej w tej pracy zaakcentować.

Na wstępie oceny recenzenckiej pojawiała się kwestia wyboru metodologii. Autorka dysertacji, słusznie zestawia literaturę popularną z literaturą „wysokoartystyczną”, mając na uwadze, że literatura popularna jest ważną częścią kultury literackiej, jak i nośnikiem treści z zakresu ideologii społecznej. Literatura ta powstaje ze względu na konkretnego czytelnika, głównie z warstwy mieszczańskiej. Porusza wielkie tematy, chociaż nie stawia wielkich pytań. Ma charakter pragmatyczny i nie wykracza poza pojęcia obowiązujące w danej wspólnocie odbiorczej. Literatura spod znaku Grot-Bączkowskiej nie jest nastawiona na eksperymenty formalne i językowe. Pisarka nie przeprowadzała nigdzie tego typu eksploracji. Literatura popularna wymaga badań za pomocą odpowiednich narzędzi. Autorka dysertacji pozostała w kręgu tradycyjnych metod badawczych, rezygnując z wykorzystania różnych

„zwrotów metodologicznych” wykorzystywanych obecnie w interpretacjach utworów literackich. Swą pracę doktorską oparła na hermeneutyce, historii idei, socjologii literatury i psychologii literatury. Tak więc w swej dysertacji mgr Warpas-Świdarskiej nie wprowadza nowatorskich rozwiązań, gdyż nie stanowi to celu podjętych przez nią prac badawczych. Jej praca doktorska świadczy o dobrym warsztacie filologicznym, umiejętności gromadzenia materiałów i rzetelnej interpretacji tekstów. Rozprawa wpisuje się zatem w zakres tradycyjnie rozumianej historii literatury, uznając jej wartość. Cechuje ją hermeneutyczne podejście do rzeczywistości tekstowej, w wyniku czego otrzymujemy analizy oparte na mocnym fundamencie historycznym i genologicznym. Autorka dysertacji słusznie zwróciła uwagę na popularny obieg, w którym należy sytuować tę twórczość, na jej zróżnicowanie tematyczne i problemowe, ze wskazaniem na nadrzędność kwestii kobiecej i emancypacyjnej, ograniczającej się ze względu na pochodzenie pisarki i jej rodowód do najlepiej przez nią znanych jej sfer ziemiańskiej i mieszczaństwa.

Do prezentacji utworów Grot-Bęczkowskiej autorka dysertacji dołączyła także najważniejsze wypowiedzi krytyczne na temat tej popularnej w swoim czasie twórczości. Uprawianej z myślą o konkretnym odbiorcy, chociaż nie pozbawiona ambicji, to jednak, podobnie jak większość współczesnych powieści, nie reprezentująca wysokiego poziomu artystycznego. Należy ją zatem odczytać, i tak też postąpiła autorka dysertacji, przede wszystkim jako określone zjawisko zarówno literackie, jak i społeczne, jako wytwór określonej epoki i rzecz skierowaną do określonego grona czytelników. Trzeba mówić o tej twórczości, sytuując ją w pobliżu podobnych tekstów z tego okresu: Anny Zahorskiej, Heleny Pajzderskiej, Emmy Jeleńskiej-Dmochowskiej, Eugenii Żmijewskiej, Zofii Niedźwiedziej, Cecylii Wawelskiej, Natalii Krzyżanowskiej, Walerii Marrené-Morzakowskiej czy Heleny Mnszchówny, jak i pisarzy pokroju Wincentego Kosiakiewicza, Adama Krechowickiego czy Teodora Jeske-Choińskiego. Tych nazwisk pisarzy i pisarek można oczywiście przytoczyć znacznie więcej. Nie stanowią one zbioru zamkniętego, ponieważ twórczość tego typu, choć mało zróżnicowana, była niezwykle obfita. Grot-Bęczkowska nie przekraczała tabu tak jak ma to miejsce w skandalizującym pisarstwie Gabrieli Zapolskiej czy nawet Elizy Orzeszkowej. Nie jest to bynajmniej wojujący feminizm spod znaku Zofii Nałkowskiej, Wandy Wasilewskiej, Ireny Krzywickiej czy Wandy Mercel. Niewątpliwie ogarnięcie całokształtu twórczości tej pisarki i jej recepcji na przestrzeni kilkudziesięciu lat jest trudne, a ze względu na niski poziom artystyczny tych tekstów ich interpretacja staje się dla badacza wyzwaniem, zwłaszcza że linia graniczna, oddzielająca powieści „wysokartystyczne” od popularnych, jest płynna. Dlatego też sposób zakwalifikowania danego tekstu często może

okazać się problematyczny. Autorka dysertacji zdaje sobie sprawę z niejednoznaczności terminu, jakim jest polska literatura popularna. Jest to ważne, ponieważ pisarstwo Grot-Bęczkowskiej wpisuje się w krąg tego, co badacze m. in. Maria Bujnicka, Anna Maruszewska, Tadeusz Żabski, Jacek Kolbuszewski nazywają „polską powieścią popularną o tematyce współczesnej drugiej połowy XIX w.”, przynależącą do dziedziny literackiej „obejmującej utwory przeznaczone dla szerokiego kręgu czytelników, nastawionej na realizację ich potrzeb osobowościowych, na dostarczenie im rozrywki i silnych przeżyć emocjonalnych” (T. Żabski, *Słownik literatury popularnej*, s. 110). Z takim dziedzictwem powieść ta wkracza w wiek XX. Warto jeszcze w kontekście twórczości Grot-Bęczkowskiej zwrócić uwagę na pojęcie „popularnej powieści modernistycznej” opracowane przez Jacka Kolbuszewskiego (*Słownik literatury popularnej*, s. 477-479). Różnice pomiędzy twórczością „wysokoartystyczną” a popularną są ważne, choć czasami trudne do ustalenia ze względu na specyfikę tej literatury i odmiennosć jej celów i wykładników formalnych. Niewątpliwie twórczość Grot-Bęczkowskiej, co dobrze pokazała mgr Warpas-Świdarska, zdradza pewne pokrewieństwo zarówno z literaturą „wysokoartystyczną”, jak i popularną (romans popularny w wersji tendencyjno-baśniowej i „romans naturalistyczny”). Wbrew pozorom są to teksty ambitne, opierające się na wzorcach polskich i zachodnich, stawiające sobie cele nie tylko dydaktyczne. Inspiratorami tej twórczości byli m. in. Eliza Orzeszkowa czy Stefan Żeromski. To pokazuje lektura jej pisarstwa pod kątem ważnej, choć nie dominującej, kwestii artysty i twórczości. Pojęcia te odnoszą się do każdej jednostki ludzkiej tworzącej kolejne momenty swego życia, jak i do działalności artystycznej wpisującej się w nurt artystowski obecny w literaturze przełomu wieków XIX i XX.

Kompozycja przedłożonej do oceny pracy doktorskiej, na którą składa się pięć rozdziałów, zaplanowanych pod kątem tezy rozprawy doktorskiej, ma układ przemyślany i logiczny. Jest czytelna i przejrzysta. Układ pracy został wyraźnie podporządkowany autorskim założeniom i postawionej tezie. W rozdziale pierwszym została starannie zrekonstruowana biografia Wandy Grot-Bęczkowskiej przypadająca na lata 1853-1925. Autorkę dysertacji interesowało jej pochodzenie, dzieciństwo, młodość, dzieje pierwszego małżeństwa, czas wdowieństwa i drugie małżeństwo z Władysławem Korotyńskim, w te rozważania włącza także historie rodzinne. W tym rozdziale otrzymujemy ciekawy, barwny opis dziejów rodziny w II połowie XIX w. i I połowie wieku XX. Autorka dysertacji dobrze wykorzystwała różnego typu zachowane materiały, w tym także archiwalne materiały źródłowe. Można powiedzieć, że sięgnęła do wszystkich dostępnych jej źródeł. Z tego rozdziału wyłania się portret doświadczonej przez różne okoliczności życiowe, myślącej i

odważnej kobiety, pisarki i publicystki pragnącej edukować społeczeństwo i zmieniać świat na lepsze.

Kolejny rozdział dysertacji został poświęcony działalności publicystycznej, literackiej i scenicznej Grot-Bączkowskiej. Ta część pracy doktorskiej wyróżnia się dużą systematycznością. Została ujęta w przejrzystą i poręczną formułę kalendarium. Autorka dysertacji po kolei, prawie rok po roku, prezentuje poszczególne teksty autorki, podając datę ich powstania, miejsce publikacji i krótko charakteryzując ich zawartość treściową. W rozdziale trzecim została zaprezentowana recepcja twórczości Grot-Bączkowskiej: w układzie chronologicznym zostały przedstawione najważniejsze głosy krytyczne z epoki. Co ciekawe po śmierci pisarki pamięć o niej właściwie przestała istnieć i dzieło pisarki zostało skazane na zapomnienie. Odpowiedź, dlaczego tak się stało, mamy zawartą w recenzjach, w których krytycy mniej lub bardziej znani (Miriam, Stanisław Brzozowski, Piotr Chmielowski, Artur Gruszecki) dość bezwzględnie obchodzą się z twórczością pisarki, odmawiając jej talentu i oryginalności. Można nawet znaleźć wzmianki o grafomanii. Rozbieżność między głosem krytyki a poczytnością i zainteresowaniem czytelników jest duża. Jest to zjawisko charakterystyczne dla literatury popularnej tego okresu. Twórczość Grot-Bączkowskiej – jak udokumentowała to autorka – ma charakter popularny. Podejmowała w niej problemy interesujące ówczesnych odbiorców, głównie z kręgów kobiecych. Krytycy domagali się dla odmiany twórczości bardziej ambitnej, nowatorskiej, nastawionej na pogłębioną problematykę, jak i poszukiwania formalne i eksperymenty stylistyczne. Ale to, co nie zostało docenione przez krytykę może być dowartościowane przez grupę odbiorców. Twórczość autorki *Marzycielki* zamyka się - jak wynika z analiz zawartych w tej dysertacji - w ramach swej epoki i staje się jej dokumentem, o czym pisze Izabela Poniatowska, twierdząc, że „powieści o tematyce współczesnej są najlepszym zapisem zmian zachodzących w społeczeństwie drugiej połowy XIX wieku, rejestrują stan świadomości zbiorowej – spoza banalnych fabuł wyłania się bowiem fascynująca codzienność zwykłego człowieka uwikłanego w nieustannie ewoluującą i coraz bardziej skomplikowaną rzeczywistość (I. Poniatowska, *Modernizm bez granic. Wielkie tematy nowoczesności w polskich powieściach popularnych drugiej połowy XIX wieku*, Warszawa 2014, s. 21)”.

Kolejne czynności badawcza podjęte w tej pracy doktorskiej następujące po rozdziałach o charakterze wprowadzającym to próba interpretacji twórczości Grot-Bączkowskiej pod kątem kwestii zawartej w tytule dysertacji. Wybór kryterium tematycznego dokonany przez jej autorkę w tej części jej pracy wydaje się słuszny, ponieważ wtedy temat stawał się jednym z powodów popularności danego utworu wśród czytelników. Temat

dotyczący artysty/ki i ich twórczości był wtedy bardzo popularny, powstało wiele utworów poświęconych tej tematyce, o czym świadczy wciąż aktualna praca Andrzeja Z. Makowieckiego *Młodopolski portret artysty* (1968). W rozdział 4 pt. *Życie jako twórcza autokreacja* autorka dysertacji skupiała swą uwagę na analizie poszczególnych etapów ludzkiego życia. Interesują ją takie aspekty egzystencjalne jak: dzieciństwo, pensjonarska miłość, małżeństwo i życie rodzinne, czas wolny, hazard, praca i pieniądze, starość i śmierć. A zatem ważny dla autorki dysertacji okazał się całokształt ludzkiego życia obecny w poszczególnych utworach Grot-Będkowskiej. Teksty pisarki ilustrujące te zagadnienia są dobrze dobrane. Analiza pod kątem tematu nie budzi zastrzeżeń. Zagadnienia artystystowskie i estetyczne są tu ściśle podporządkowane takim kwestiom jak: emancypacja kobiet: ich wychowanie, wykształcenie, prace zarobkowa, zamażpójście, macierzyństwo, edukacja środowisk wiejskich, praca u podstaw i sprawy ekonomiczno-społeczne. Co ciekawe kwestie narodowe, patriotyczne w wersji mesjanistycznej czy martyrologicznej nie są przez Grot-Będkowską podejmowane wprost. Bardziej interesował ją przede wszystkim jednostkowy wymiar egzystencji. Autorce dysertacji udało się udokumentować, że to właśnie temat kobiecy i emancypacyjny oraz kwestie kobiecej tożsamości były dla pisarki najważniejsze i to one zdominował jej pisarstwo. Ważny jest także przyjęty przez autorkę *Marzycielki* punkt widzenia młodych, wchodzących dopiero w życie panien, co nadaje jej utworom szczególny charakter i wymowę.

Na rozdział 5 dysertacji pt *Artyści i ich twórczość w utworach Grot-Będkowskiej*. Składają się poszczególne podrozdziały takie jak: artysta-Dziecko, artystka, proces twórczy, źródła twórczości, inspirujące otoczenie, twórczość jako profesja, twórczość amatorska. Autorce dysertacji udało się odnaleźć i oświetlić te zagadnienia w poszczególnych utworach Grot-Będkowskiej z *Marzycielką* włącznie. W celu zrekonstruowania poglądów pisarki na te tematy została w doktoracie przeprowadzona wnikliwa i bardzo szczegółowa analiza poszczególnych utworów, w których ten temat dominuje. Uwzględnione zostały główne wątki, konstrukcja czasu i przestrzeni, kreacja bohaterów, aspekty ideowe i estetyczne. Ta ważna dziedzina ludzkiego życia, jakim jest twórczość artystyczna, nie została – jak udowodniła to autorka dysertacji - przez pisarkę pokazana w dodatnim świetle, co więcej należy mówić o jej krytycznym, czy wręcz negatywnym stosunku do tych spraw. Z tego względu szczególnie interesujący wydaje się podrozdział 5..2, w którym autorka dysertacji rekonstruuje model sztuki według Wandy Grot-Bęczkowskiej. Nie jest to wierne naśladownictwo sztuki młodopolskiej, pisarka – jak zostało to udokumentowane w pracy doktorskiej – kroczy własną drogą i tworzy przemyślane koncepcje podporządkowane

użyteczności, dydaktyzmowi i wychowawczym wartościom. Jednak nie zawsze w swych poglądach okazuje się konsekwentna, ponieważ o byciu artystą w jej utworach decyduje nie płeć czy pochodzenie społeczne, tylko talent, umiejętność wyrzeczeń i wrażliwość (s. 223). W ten sposób otrzymujemy indywidualną, złożoną odpowiedź pisarki na pytania: „czym jest sztuka?”, „kim jest artysta?”, „czym jest proces twórczy i jakie są jego źródła?”, „czym jest twórczość amatorska?”. Pisarka nie powieła obiegowych sądów, nie demonizuje, ani nie idealizuje tych spraw. Ta odrębność Grot-Będkowskiej – odkryta przez mgr Warpas-Świdorską - zasługuje na szczególną uwagę. Rozdział ten starannie przygotowany stanowi znakomite uzupełnienie książki Makowieckiego.

Całość dysertacji wieńczy krótkie zakończenie, gdzie autorka dysertacji stara się wyciągnąć wnioski natury bardziej ogólnej. Szczególnie interesujące są jej konstatacje, dotyczące szerszego spojrzenia na kwestie pisarstwa kobiecego, sytuującego się poza głównymi nurtami literackimi na obrzeżach „wysokoartystycznej” literatury. Autorka dysertacji wskazała na elementy pozytywistyczne i modernistyczne w twórczości Grot-Będkowskiej. Dlatego – jak wynika z tych analiz - przy pewnych zastrzeżeniach można zatem mówić o „modernistycznej powieści popularnej”. Tak więc mgr Warpas-Świdorskiej udało się pokazać, że twórczość tej zapomnianej pisarki jako przykład pisarstwa kobiecego przełomu wieków XIX i XX stanowi bardzo ciekawy materiał badawczy. Interpretacji wymaga – jak ustaliła to autorka dysertacji - jeszcze kilka ważnych spraw, a zatem przygoda z pisarstwem Grot-Będkowskiej nie wydaje się zakończona.

Mgr Warpas-Świdorska potraktowała twórczość Grot-Będkowskiej jako integralną całość, uwzględniając przy tym jej złożony charakter, zrywając tym samym z segmentacją tej twórczości. Nie uległa głosom krytycznym, deprecjonującym to pisarstwo, tylko potraktowała dzieło pisarskie Grot-Będkowskiej jako fenomen sam w sobie. Mamy zatem w jej dysertacji do czynienia z „odzyskiwaniem” osoby pisarki i jej tekstów. W ramach dobrze zaplanowanej pracy badawczej mgr Warpas-Świdorskiej udało się zrekonstruować biografię, przebieg działalności twórczej, osobiste przekonania tej zapomnianej doszczętnie pisarki, wskazać na dominujące w jej pisarstwie zagadnienia, a całość jej dzieła pisarskiego umieścić w kontekście ówczesnego życia społecznego, obyczajowego i kulturalnego, co pogłębiło analizę tej, z pozoru tylko nieskomplikowanej twórczości. Grot-Będkowska wypracowała – jak udokumentowała to mgr Warpas-Świdorska - własny styl pisarski, bliski realizmowi ówczesnych powieści współczesnych. Podjęła tematy aktualne i ważne. Nieustannie do nich powracała, co – jak podkreśla autorka dysertacji – stało się cechą wyróżniającą jej twórczość. Swe bohaterki portretowała na różnych płaszczyznach i sytuowała w odmiennych sytuacjach

życiowych. Wiele tych postaci jest do siebie podobnych. Dokonała całkiem wiarygodnej prezentacji realiów życia tej sfery i jej obyczajowości, jednocześnie próbując znaleźć rozwiązanie dla najbardziej ważkich zagadnień dotyczących życia ówczesnych kobiet. Słusznie autorka dysertacji zwróciła uwagę na indywidualne piętno stylu pisarskiego Grot-Będkowskiej, na te momenty w jej utworach, kiedy pisarka wykracza poza tendencję i dydaktyzm, nie próbując oceniać zachowania i decyzji swych bohaterów, pozostawiając to odbiorcy. Często też wprowadza zakończenia pozbawione *happy endu*, co pogłębia pesymistyczny obraz świata. Można za autorką dysertacji powiedzieć, że otrzymaliśmy pesymistyczny wariant literatury popularnej. Jednak pisarka – co także zostało w pracy dobrze udokumentowane - nie zamierzała podważać takich wartości jak rodzina, małżeństwo, macierzyństwo, miłość małżeńska, praca zawodowa. Na miarę swych możliwości i talentu pokazała zasadność odchodzenia od zasad patriarchy, od wizji kobiety-aniola czy kobiety-męczennicy na rzecz przemyślanego narzeczeństwa i małżeństwa budowanego na zasadzie partnerskiej oraz na rzecz świadomego macierzyństwa. Niewątpliwie celem jej pisarstwa nie tyle było dążenie do przekraczania *tabu*, ile chęć przełamywania konwenansów społecznych, sprzeciw wobec przedmiotowego traktowania kobiet w społeczeństwie i stawianie postulatów wychowania mądrych, światłych, samodzielnych myślowo, niezależnych materialnie kobiet, które nie rezygnując z życia rodzinnego, mogłyby odważnie uczestniczyć w życiu publicznym i naukowym. Grot-Będkowska śmiało podejmowała walkę z przesadami w różnych wymiarach ludzkiego życia. Dlatego w jej utworach odnajdziemy najważniejsze kwestie obyczajowe, społeczne i ekonomiczne. Mgr Warpas-Świdarska udało się zrekonstruować strategię pisarską Grot-Będkowskiej, w tym zawartą w jej tekstach ideologię – pokazać cele i treści, które ze sobą ona niesie. Może za mało uwagi poświęciła autorka dysertacji kwestii ewolucji poglądów pisarki, ważne wydaje się dokonanie rozpoznania, na ile pod wpływem zewnętrznych warunków zmieniało się jej podejście do najważniejszych dla niej zagadnień. Warto te sprawy mocniej zaakcentować. Trudno zatem tę twórczość wpisać w schemat pozytywistyczny czy modernistyczny. Jest to pisarstwo – jak wynika z analizy mgr Warpas-Świdarskiej - „sytuujące się „pomiędzy” epokami i światopoglądami. Ta rewizja ocen pisarstwa Grot-Będkowskiej dokonana przez autorkę dysertacji jest niewątpliwym osiągnięciem badawczym. Analizy przeprowadzone w tej dysertacji, wyciągnięte wnioski są na tyle oczywiste i jednoznaczne, że trudno w tych kwestiach wchodzić w dyskusję z autorką.

Z obowiązku recenzenta chciałbym przedstawić kilka uwag krytycznych dotyczących dysertacji. Przede wszystkim zastrzeżenia może budzić zbytnia drobiazgowość czy

uszczegółowienie interpretacji. Warto też zdecydowanie skrócić wykłady poświęcone twórczości, artyście, sztuce, dekadentyzmowi, filozofii w Młodej Polsce itp. Te olbrzymie, kilkustronicowe passusy rozbijają ciągłość i zwartość dyskursu, a co więcej ogólnikowość wykładu nie wnosi nic nowego do zaprezentowanych analiz. Wystarczy odpowiednie zagadnienie tylko zasygnalizować, a literaturę przedmiotu podać w przypisach, które mogą mieć charakter bardziej rozbudowany. Jednak należy unikać oczywistości w dyskursach naukowych, a taki charakter mają wskazane fragmenty dysertacji. Ma to wpływ raczej na kompozycję pracy (obszerne dygresje), natomiast nie ma to wpływu na merytoryczny poziom dysertacji.

W analizach przedstawionych w tym doktoracie zabrakło większego namysłu nad sprawą stereotypu stosowanego przez autorkę *cliché* i momentu przekraczania tej granicy, o ile taki istnieje. Jak widać, twórczość Grot-Będkowskiej w mniejszym stopniu zainteresowała autorkę dysertacji od strony obowiązujących wtedy konwencji czy też formuł, sygnalizujących wspólnotę myśli i emocji pomiędzy autorem a odbiorcą. Może, jest to tylko sugestia recenzenta, należałoby jednak poszerzyć pewne zagadnienia w tym doktoracie o uwzględnienie chociaż w minimalnym stopniu analizy retorycznej tekstu. Stwierdzenia o poszukiwaniach formalnych pisarki, degradacji słowa na rzecz obrazu, budzą pewien niedosyt zwłaszcza od organizacji stylistycznej tych utworów (odsyłam do klasycznych prac Teresy Skubalanki). Zbyt słabo, co nie oznacza w ogóle, mamy w tych analizach wskazania na słowa-klucze, środki składniowe, leksykalne i metaforykę, figury słów i myśli. Ten sposób ujęcia zagadnienia – od strony retoryki tekstu pomaga w ukonkretnieniu wielu problemów, jak również pozwala na lepsze rozpoznanie sposobów kreacji świata przedstawionego. Styl pisarza to przecież światopogląd i ostatecznie ideologia.

Wniosek dotyczący oceny zawartości merytorycznej pracy doktorskiej mgr Warpas-Świdorskiej jest ze wszech miar pozytywny. Przyjęta formuła badawcza i metodologia pozwoliły autorce dysertacji uniknąć wpisania dzieła Grot-Będkowskiej w narzucone z góry schematy, co Anna Janicka przy okazji twórczości Gabrieli Zapolskiej celnie nazwała „porządkiem etykiety”, „gestem podporządkowania”, czyli z góry przyjętym przez danego badacza związkiem danego pisarstwa z określonymi technikami i światopoglądem. Niewątpliwie za duży walor przedłożonej do oceny recenzenckiej pracy doktorskiej należy uznać to, że jej autorka nie dążyła do wpisania dzieła autorki *Anima vagans* w ramach obowiązujących paradygmatów, nie przykładała matryc feministycznych, unikała stereotypowych pytań itd. Przyjęta przez autorkę strategia badawcza oparta na szeroko

rozumianej hermeneutyce, w której punktem wyjścia staje się zebrany materiał badawczy, poddany następnie gruntownej analizie pod kątem tematu dysertacji, pozwala na wolne od uproszczeń, całościowe a nie wybiórcze, pokazanie specyfiki tego pisarstwa. Propozycje interpretacyjne w tym doktoracie pozwalają na wyjście poza „etykiety”, poza schemat oraz na uniknięcie wartościowania. Tok analityczny, co warto podkreślić, nie jest tu jednocześnie tokiem wartościującym. A zatem odpowiedzialna praca z tekstem, szacunek badacza dla autora utworu, uwzględnienie tła historycznego i kulturowego pozwoliły autorce dysertacji na obiektywny ogląd dzieła Grot-Będkowskiej bez zbędnego wartościowania. Tak więc w przedłożonej do oceny dysertacji z jednej strony otrzymaliśmy ujęcie chronologiczne, pozwalające na prześledzenie rozwoju w czasie tego pisarstwa, a z drugiej tematyczne. Rekonstrukcja biografii i dorobku pisarskiego Grot-Będkowskiej okazała się dobrym sposobem na poszerzenie wiedzy o czasach, w których przyszło żyć i tworzyć tej pisarce.

Praca została przygotowana niezwykle starannie, napisana jest poprawnie, na wysokim poziomie językowym. Dosłownie pojedyncze usterki językowe czy interpunkcyjne nie obniżają wartości tekstu. Również od tej strony warsztatu polonistycznego ocena pracy doktorskiej jest wysoka. Warto, raz jeszcze powracam do tej sprawy, zastanowić się nad skróceniem lub nawet eliminacją niektórych partii tekstu dysertacji. W posumowaniu należy stwierdzić, że lektura przedłożonej do oceny dysertacji mgr Warpasa-Świdorskiej stanowi dobrze osadzoną w dyskusji historycznoliterackiej próbę interpretacji zagadnienia artysty i twórczości w utworach Grot-Będkowskiej nieposiadającej dotąd właściwie żadnego obszernego omówienia. Dlatego warto pomyśleć o wydaniu tej pracy drukiem, ponieważ po poprawkach, a zwłaszcza dokonanych koniecznych skrótach, powinna wejść w obieg naukowy.

Przedłożoną do oceny dysertację z powodzeniem można uznać za podstawę do uzyskania stopnia doktora nauk humanistycznych. Tym samym stwierdzam, że dysertacja doktorska mgr Ilony Warpasa-Świdorskiej w pełni spełnia warunki stawiane pracom doktorskim. Stawiam wniosek o dopuszczenie Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Maria Jolanta Olszewska

26 listopada 2018 r.

Maria Jolanta Olszewska